

An Analysis of Mossadegh's Political Action Through the Theories of Persona and the Compliant Personality Type

Shohreh Pirani *

Assistant Professor, Political Sciences and Islamic
Revolution Studies, Shahed University, Tehran, Iran

Sajjad Sharifasgari

M.A. Student, International Relations, University of
Tehran, Tehran, Iran

Introduction

Few people acknowledge that Mossadegh's political style contributed to the loss of a historic opportunity for Iranians to establish democracy and a popular government. Many of his critics—who were ironically his former collaborators in politics and administration—argue that the opportunity was lost due to Mossadegh's approach to the oil issue and his management of domestic affairs. According to these critics, despite his libertarian rhetoric, Mossadegh did not often value the opinions of others. They claim he prioritized his public image over the practical realities of politics, which caused him to miss opportunities to resolve the oil crisis and ultimately led to the downfall of the national government. Furthermore, his critics argue that several of Mossadegh's

* Corresponding Author: sh.pirani@shahed.ac.ir

How to Cite: Pirani, Sh., Sharifasgari, S, (2025), "An Analysis of Mossadegh's Political Action Through the Theories of Persona and the Compliant Personality Type", *Political Strategic Studies*, Vol. 13, No. 51, 41-80.
Doi: [10.22054/QPSS.2023.76479.3329](https://doi.org/10.22054/QPSS.2023.76479.3329)

actions—such as dissolving parliament, holding a referendum, and even defending himself in a military court—lacked legal foundation. They contend that these actions relied more on stirring up public opinion and gaining popular support. The current study aimed to examine Mossadegh's personality and its impact on his political decisions and relationship with the people. It tried to answer the following question: How did Mossadegh's personality influence his macro-political decisions and his relationship with the people?

Literature Review

Personality refers to the unique identity of individuals. The personality analysis of famous and influential figures constitutes an important area of study. The psychological examination of political leaders, however, is not a new phenomenon; it has existed for over a century. In addition to the evaluations by Freud (Jung, 1939) and Erikson of leaders such as Hitler and Mussolini, recent decades have seen growing interest in studying world political leaders, attracting attention from psychologists and researchers in political psychology (Marshall, 2014). Analyzing the personalities of political figures offers a way to explore the contradictions inherent in celebrity culture (Marshall & Barbour, 2015). The political personalities and actions of leaders are influenced by both the era in which they come to power and their mindset and attitudes toward political realities. For example, Mayer (2012) evaluated the personalities of George Bush and Saddam Hussein, while Post (2010) conducted psychological assessments of Bill Clinton and Saddam Hussein. Following the definition of persona in personality studies, some researchers have focused on the persona as the version of one's personality presented behind their virtual or public personalities (Giles, 2020). Psychoanalytic theories proved to be useful in analyzing the personalities and actions of two Iranian kings from the Pahlavi and Qajar dynasties. For instance, Coolidge (2001) used Horney's theory to examine how experiences in childhood, adolescence, and adulthood shaped their behavior as rulers. As another example, Nettmann

(2013) applied Jung's concept of persona to interpret the stories of Iranian writers.

Materials and Methods

The present study used a qualitative document analysis conducted on library resources. Moreover, it relied on Karen Horney's theory of personality, along with Jung's model of persona, as the theoretical framework of the study.

Results and Discussion

One of Mossadegh's notable traits was his insistence on securing majority approval for his opinions during government meetings or other gatherings, even if these opinions included flawed examples. He was willing to take bold actions, even if it meant facing criticism for not aligning with the British, all in order to maintain his image. Despite the controversy, his actions were of great significance. Many believe that, despite his democratic rhetoric, Mossadegh had an autocratic personality. This inner authoritarianism is thought to have been fueled by his aversion to criticism. Both political opponents and individuals with no political affiliation, including some of his relatives, voiced criticisms of Mossadegh and his personal actions. A key weakness of Mossadegh's character was his unwillingness to tolerate opposition. He was one of the most authoritarian figures of his time, and while he may have had internal authoritarian tendencies, he rarely expressed them outwardly. For example, Mossadegh's susceptibility to illness during sensitive situations, his hysterical episodes, his tendency to wear informal clothing in certain meetings, his avoidance of official banquets, and his handling of prime ministerial affairs all point to a leader who struggled with certain personal challenges.

The research findings indicate that Mossadegh does not fit neatly into the heroic image his supporters paint nor the purely villainous portrayal by his critics. Despite his valuable service in the nationalization of the oil industry, which sparked a movement for independence in the Middle East, Mossadegh struggled to shed the mask created by his own

acclaim. This façade—coupled with his penchant for seeking attention and admiration (some kind of perfectionism)—hindered a true understanding of Mossadegh's character among Iranians and led to a missed historical opportunity for democracy, culminating in the 1953 coup d'état and the fall of his government. Had Mossadegh relied on communicating facts to the people rather than maintaining his public image, he might have better sustained his government despite severe sanctions. Maintaining a certain image in the public eye sometimes led Mossadegh to take unconstitutional actions to garner support or to fulfill his popular but illegal demands. His unconventional behaviors, such as wearing pajamas in meetings, resting on his lawyer's shoulder in court, or fainting in moments of crisis, seemed more aimed at drawing public attention and sympathy rather than pursuing justice.

Conclusion

Mossadegh is an influential figure in modern Iranian history, revered by some of his supporters to the point of near sanctification, with his character seen as flawless and beyond criticism. However, this view is not universally held. On the other side are those, largely supporters of the Pahlavi monarchy, who strongly criticize Mossadegh's actions and hold a negative view of his constitutionalism, which stood in opposition to the absolute rule of Reza Shah and Mohammad Reza Shah. Despite Mossadegh's success in leading the movement to nationalize the oil industry, a major achievement in his time, his personal characteristics prevented the consolidation and continuation of this victory. While external factors, such as foreign conspiracies and the tyranny of local agents, certainly played a role in his failure, his image as a great leader also contributed significantly to the missed opportunities.

Keywords: Compliant Type, Persona, Mossadegh, Political Psychology.

بررسی کنش سیاسی مصدق بر اساس نظریه شخصیت نمایشی و مهرطلب

شهره پیرانی* استادیار علوم سیاسی و مطالعات انقلاب اسلامی دانشگاه شاهد، تهران، ایران

سجاد شریف‌عسگری دانشجوی کارشناسی ارشد روابط بین‌الملل دانشگاه تهران، تهران، ایران

چکیده

مصدق در تاریخ معاصر ایرانیان شخصیتی اثرگذار است که اقدامات ضداستعماری و ضداستبدادی او در زمینه ملی کردن صنعت نفت و مقابله با سیاست‌های رضاشاه و محمدرضا شاه در اذهان ایرانیان به نیکی یادآوری می‌شود. اغلب نوشته‌هایی که در مورد مصدق وجود دارد ناکامی مصدق در ادامه پیگیری حقوق ملت ایران چه در عرصه داخلی و چه در عرصه بین‌المللی را ناشی از اقدامات و توطئه‌های دشمنان و مخالفان داخلی و بین‌المللی ایجاد شده علیه او می‌دانند. کمتر نوشته‌ای این مسئله را ناشی از شخصیت مصدق و نوع تصمیم‌گیری وی در امور می‌داند. در این مقاله ما باهدف بررسی شخصیت مصدق در پی پاسخ به این سؤال هستیم که چگونه شخصیت مصدق بر تصمیم‌گیری‌های سیاسی کلان و نوع مواجهه وی با مردم تأثیرگذار بوده است؟ روش مقاله، کیفی از نوع تحلیل اسنادی و مبتنی بر منابع کتابخانه‌ای است چارچوب نظری مقاله ترکیبی از شخصیت مهرطلب هورنای و کهن الگوی پرسونای یونگ می‌باشد.

واژگان کلیدی: شخصیت مهرطلب، پرسونا، مصدق، روان‌شناسی سیاسی.

مقدمه

ابراهیم گلستان فیلمساز و نویسنده ایرانی که آشنایی خصوصی طولانی مدتی با مصدق داشته و تحت تأثیر او بوده، معتقد است مصدق انسان پاک و البته تنهایی بوده است که هیچ کس نتوانسته بگوید انسان ناشایست و نادرستی بود. در تابستان ۱۳۳۲ طولانی مدت در حال فیلم برداری از مصدق بود، معتقد است که ایده مصدق که در ذهن مردم است با آنچه واقعیت دارد و شخصیت واقعی مصدق را در بر دارد متفاوت است. ایده مصدق در ذهن مردم تنها نیست. از نظر گلستان، در برداشت از مصدق یک انحراف ذهنی در ذهنیت ایرانیان اتفاق افتاده است (خوشنام، ۱۳۹۲). این کج فهمی از مصدق سبب نادیده گرفتن ویژگی‌های روان‌شناسی سیاسی مصدق در عرصه سیاسی، اجتماعی و حتی علمی مصدق شده است.

بررسی روان‌شناسانه شخصیت سیاستمداران تازه نیست. تبیین روان‌شناختی شخصیت رهبران از سویی مبتنی بر کنش این رهبران است و از سوی دیگر برداشت و بازخورد افکار عمومی و همکاران و نزدیکان آنهاست. مصدق سیاستمدار ایرانی که در کارنامه سیاسی خود هشت دوره نمایندگی مجلس، وزارت، استانداری و دو دوره نخست وزیری را دارد، یکی از منتقدین سرسخت رضاشاه و محمدرضا شاه بود. وی علاوه بر مخالفت سرسخت با پادشاهی رضاشاه، با نهضت ملی چالش بزرگی برای محمدرضا شاه جوان ایجاد کرد که جز با همراهی کشورهای آمریکا و انگلیس در کودتای ۲۸ مرداد، نتوانست از آن خلاصی یابد. نگاه تاریخی به مصدق از سوی اکثریت ایرانیان و نیز پژوهشگران اغلب مثبت بوده و دلایل ناکامی وی را به دسیسه داخلی (زندیه و احمدی رهبریان، ۱۳۹۵) و توطئه خارجی نسبت می‌دهند (کریمی گیلایه، برومند اعلم و فیضی، ۱۳۹۸). بر همین اساس بسیاری از نوشته‌ها در مورد مصدق به‌ویژه در جامعه علمی ایران تصویری مثبت، قهرمان گونه (نجمی ۱۳۷۷)، آزادی‌خواهانه و ترقی‌خواهانه (برزآبادی فراهانی، ۱۳۷۹) و بری از اشتباه از او ارائه می‌دهند که علاوه بر مبارزات ضد استعماری و ضد استبدادی، در پیوند خاص با مردم بود و هیچ گاه خلاف میل مردم گام برنداشت و با وجود ریشه اشرافی، وی در زمره پاک‌دست‌ترین سیاستمداران تاریخ ایران بود (رضا قلی، ۱۳۸۹).

شاید بیش از هر چیز تحریم‌های پس از ملی کردن صنعت نفت ایران که منجر به تضعیف دولت مصدق شد و نیز براندازی دولت قانونی مصدق به وسیله کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ در ارائه این چهره مثبت از مصدق در میان نخبگان و عوام جامعه ایرانی تأثیرگذار بود (حجتی، ۱۳۸۳). با این وجود گرچه بدون هیچ تردیدی چه توطئه داخلی و چه دخالت خارجی در ناکامی دولت مصدق در دستیابی به اهدافش نقش مؤثری داشتند (تفضلی، ۱۳۵۸) اما همه ماجرا این نیست.

واقعیت این است کمتر کسی بر این باور است که نوع کنش سیاسی مصدق، منجر به از دست رفتن فرصت تاریخی ایرانیان در برپایی دموکراسی و حکومت مردمی شد. با این وجود در سال‌های اخیر اسطوره‌سازی‌های معمول از مصدق را به چالش کشیده‌اند (میرفطروس، ۲۰۰۸ و یزدانیان ۲۰۲۰). از سوی دیگر برخی از منتقدین مصدق که از قضا اغلب کسانی هستند که سابقه همکاری با وی در سیاست و اداره کشور را دارند بر این باورند که از دست رفتن این فرصت تاریخی به دلیل نوع کنش مصدق در موضوع نفت و نیز اداره امور داخلی بوده است.

منتقدین مصدق بر این باورند که مصدق علی‌رغم شعارهای آزادی‌خواهانه خود، چندان ارزشی برای نظرات دیگران قائل نبود، وجهه‌اش در انظار مردم بیش از واقعیات سیاست برایش اهمیت داشت و همین مسئله سبب شد فرصت‌ها برای حل بحران نفتی که منجر به سقوط دولت ملی شد را از دست دهد و از سوی دیگر بسیاری از اقدامات او همانند انحلال مجلس، برگزاری رفراندوم و حتی دفاعیاتش در دادگاه نظامی، پایه قانونی نداشت و بر مبنای تحریک افکار عمومی و به دست آوردن پشتیبانی مردم بود. این مقاله با هدف بررسی شخصیت مصدق به این پرسش پاسخ می‌دهد که چگونه شخصیت مصدق در تصمیم‌گیری‌های سیاسی و نوع مواجهه وی با مردم تأثیرگذار بوده است؟ روش مقاله، کیفی از نوع تحلیل اسنادی و مبتنی بر منابع کتابخانه‌ای و چارچوب نظری، ترکیبی از شخصیت مهرطلب هورنای و کهن‌الگوی پرسونای یونگ می‌باشد.

از شخصیت به عنوان هویت افراد مختلف یاد می‌شود. یکی از حوزه‌های مطالعاتی دنیای معاصر تمرکز بر مطالعات شخصیت افراد مشهور و برجسته است. در این بین بررسی روان‌شناختی رهبران سیاسی قدمتی صدساله دارد. گذشته از ارزیابی‌های فروید، یونگ

(۱۹۳۹) و اریکسون از رهبرانی همانند هیتلر، موسیلینی و در دهه‌های اخیر نیز مطالعه رهبران سیاسی جهان مورد توجه روان‌شناسان و پژوهشگران روان‌شناسی سیاسی قرار گرفته است. مطالعه شخصیت افراد مشهور سیاسی روشی برای بررسی تناقضات ذاتی در فرهنگ افراد مشهور است (Marshall & Barbour, 2015; Marshall, 2014). شخصیت سیاسی رهبران سیاسی و نیز کنش‌های سیاسی آنها متأثر از زمانه‌ای است که آنها قدرت را در دست می‌گیرند و نیز ذهنیت و تلقی و نوع نگاه آنها به واقعیات سیاسی است. به‌عنوان نمونه، ماير به ارزیابی شخصیت جورج بوش و صدام حسین پرداخته (Mayer, 2012) و یا پست که ارزیابی روان‌شناسانه بیل کلینتون و صدام حسین را مدنظر قرار داده است (Post, 2003).

برخی پژوهش‌ها پس از تعریف پرسونا در متون مطالعه شخصیت بر مطالعه پرسونا به‌عنوان شخصیتی که افراد در پس شخصیت مجازی از خود ارائه می‌دهند، تمرکز دارد (Giles, 2020).

برخی از پژوهش‌ها در مورد شخصیت محمدرضا شاه (طاهری، ۱۳۸۹) و پژوهشی در مورد شخصیت ناصرالدین‌شاه (برزگر، ۱۳۸۹) بر اساس نظریه هورنای پرداخته‌اند و تجربیات دوران کودکی، نوجوانی و جوانی آنها را در کنششان به‌عنوان پادشاه تأثیرگذار دانسته‌اند. از سوی دیگر برخی پژوهش‌ها شخصیت پرسونای یونگ را در بررسی داستان‌های نویسندگان ایرانی جستجو نموده‌اند (ترکمانی باراندوزی و چمنی گلزار، ۱۳۹۳).

برخی مطالعات بر مطالعه تجربی بر اساس سه نوع تیپ شخصیتی هورنای برای غلبه بر اضطراب اساسی تأکید دارند (Horney, 2013; Nettmann, 2013; Coolidge, 2001). در این میان در مورد روانشناسی سیاسی مصدق نیز پژوهشی بر مبنای نظریه اضطراب اساسی هورنای انجام شده است (Rezaei Bajestani, Barzegar and Salimi Bajestani, 2015).

چارچوب نظری

در این پژوهش برای تحلیل شخصیت دکتر مصدق از ترکیب نظریه شخصیت نمایشی (پرسونا) یونگ و شخصیت مهرطلب کارن هورنای بهره می‌بریم.

پرسونا واژه یونانی است و به معنی ماسک، نقاب یا صورت ساختگی است که در باستان بازیگران برای ایفای نقش مربوط به صورت می‌زدند. یونگ این واژه را به معنی وضع و حال یا قیافه‌ای که آدمی با آن در اجتماع ظاهر می‌شود به کار می‌برد؛ یونگ پرسونا را شخصیت بیرونی واسطه بین ایگو و دنیای واقعی و در واقع تصویری که فرد به جهان بیرون عرضه می‌کند، تعبیر می‌کرد (فدائی، ۱۳۸۱: ۵۹). وی بر این باور بود که پرسونای ما با توجه به نقش‌هایمان تغییر می‌کند برای نمونه، یک مرد تصویر ویژه‌ای را از خویش برای همکاران حرفه‌ای و تصویر دیگری را به کودکان خود ارائه می‌کند. در دیدگاه یونگ پرسونا، در واقع به عنوان میانجی بین دنیای درونی ذهنی فرد و دنیای اجتماعی بیرونی شخص عمل می‌کند. بر این اساس پرسونا نشان‌دهنده تضاد بالقوه بین این که شخص چه کسی است در مقابل اینکه شخص دوست دارد چگونه جلوه دهد ایجاد می‌شود. پرسونا در واقع در پی پنهان نمودن خود واقعی برای ایجاد تأثیرات دلخواه بر دیگران است. در پرسونا جوهره‌ای از دروغ و نقاب نهفته است که برخلاف بازنمایی خود واقعی، شخصیت و هویتی بر اساس تعاملات اجتماعی و انتظارات دیگران ساخته می‌شود. پرسونا بازسازی ساختگی شخصیتی است که فرد به آن عادت کرده است و نیز نقشی که ایفا کنند که هر دو اینها به فرد کمک می‌کند تا حضور و تعامل خود با دیگران را مدیریت کند (Broady, 2015).

پرسونا راهی برای کشف و بررسی این تغییر و تحولات و بی‌ثباتی‌های افراد هم به عنوان یک هویت رسانه‌ای عمل می‌کرد و هم شخصیت کنونی افراد است. پرسونا از جمله مطالعاتی است که بین شخصیت عمومی و شخصیت خصوصی افراد به مقایسه می‌پردازد و البته این قبیل مطالعات بی‌سابقه نیست. هرچند تحقیقاتی که بر روی شخصیت‌های سیاسی در این زمینه انجام می‌شود به نسبت جدید است. با این وجود پرسونا و سیاست درهم تنیده هستند (Sigelman, 2001). این مطالعات در پی کشف این است که سیاستمداران چگونه از نظر راهبردی در چارچوب مقتضیات عمل می‌کنند (Corner, 2000).

در نظر یونگ قاب شخصیتی، شیوه سازگاری و مواجهه فرد با دنیای بیرونی است. او معتقد بود اینکه هر کار و حرفه‌ای نقاب شخصیتی خود را داشته باشد طبیعی است؛ اما خطر آنجاست که افراد با نقاب شخصیتی خود یکی شوند چرا که نقاب شخصیتی خود واقعی شخص نیست، ولی خود او و دیگران می‌پندارند هست؛ بنابراین پرسونا در واقع شخصیت اجتماعی یا «نمایشی» است و شخصیت واقعی و خصوصی هر کس در زیر این ماسک قرارداد اگر تأثیر اجتماع شدید باشد بر ضخامت این ماسک می‌افزاید و آدمی استقلال شخصی خود را از دست می‌دهد و پرتوی از اجتماع می‌گردد و دیگر نمی‌تواند هدف‌ها و آمال واقعی خود را دنبال کند و آنها را تحقق بخشد. یونگ بر این باور است علی‌رغم همه اینها ما به شخصیت نمایشی و پرسونا از شخصیت خویش برای رویارویی مؤثر با دیگران نیازمندیم؛ برای نمونه بسیاری اوقات ضروری است تصویری قابل اعتماد و مصمم از خویش را به دیگران ارائه دهیم تا بتوانیم آنها را متقاعد کنیم (شولتز و شولتز، ۱۴۰۰: ۲۹۱-سیاسی، ۱۳۹۹: ۱۱۶). بر این مبنا پرسونا تا جایی که توازن شخصیتی فرد را به هم نزنند می‌تواند رشد یابد؛ اما این امر نباید به قیمت حذف اجزای دیگر شخصیت تمام شود. پرسونا نیز یکی از تناقضات فراگیر جهانی است (فدائی، ۱۳۸۱: ۳۷).

کارن هورنای از روان‌شناسانی است که بر مطالعه شخصیت تمرکز دارد. وی که خود را «نو فرویدی» می‌دانست، اصلاحاتی در نظریه‌های فروید انجام داد؛ هورنای با این نظر فروید که چند سال اول کودکی نقش اساسی در شکل‌گیری شخصیت بزرگسالی ایفا می‌کند موافق است؛ اما در مورد نحوه شکل‌گیری شخصیت با او اختلاف نظر دارد. از جمله اینکه هورنای از سهم عوامل زیستی در رشد شخصیت کم کرده و بر نقش عوامل اجتماعی افزود؛ هورنای معتقد است که افراد محیط کودک، ریشه و هسته تعارضات او را شکل می‌دهند؛ بدین معنی که با تحقیر و تخفیف، ترساندن، ظلم، اجحاف، سخت‌گیری، توجه نکردن به منفعت‌های طبیعی کودک و تمایلات خاص او، اعتماد به نفس او را متزلزل می‌کنند (شولتز و شولتز، ۱۴۰۰: ۱۷۶). او اراده‌گرایی را در مقابل جبرگرایی فرویدی مطرح کرد و آن را در سیاست کاربردی ساخت. در قالب مدل «تحلیل» ذیل می‌توان عناصر برجسته نظریه او را در گزاره‌های زیر خلاصه کرد:

مفهوم اضطراب اساسی: این مفهوم، در مرکز نظریه هورنای است و عبارت است از: احساس جدایی و درماندگی کودک در دنیای بالقوه خصومت‌آمیز. به دلیل محدود بودن دنیای کودک، این اضطراب در اثر رابطه نامطلوب والدین با کودک ایجاد می‌شود (شولتز و شولتز، ۱۴۰۰: ۳۲۲). هورنای ریشه این اضطراب را از عوامل اجتماعی می‌داند؛ بنابراین اگر کودک در خانواده‌ای بزرگ شود که این وضعیت حاکم نباشد، وی دچار چنین دلواپسی و اضطرابی در کودکی و بزرگسالی نخواهد شد (سیاسی، ۱۳۹۹: ۹۷). به نظر وی این اضطراب اساسی نیرویی تعیین‌کننده در شخصیت‌سازی است و دوره کودکی نیز از این جهت اهمیت فراوانی دارد. با این همه هورنای همچون فروید آن را علت تامه نمی‌داند، بلکه معتقد است می‌تواند در دوره‌های مختلف زندگی فرد تغییر کند (برزگر، ۱۳۸۹: ۱۳۴).

هورنای معتقد است، کودک برای رفع اضطراب پیش‌گفته به تاکتیک‌های سه‌گانه‌ای دست می‌زند که تکرار این تاکتیک‌ها و رفتارها موجب شکل‌گیری صفات و خلقیاتی ثابت در او می‌شود و شخصیت کودک شکل می‌گیرد (Horney, 2013). کودک به‌مرور و به‌طور ضمنی متوجه می‌شود که باید به طریقی با اطرافیان خشن، ناهنجار و آزاردهنده خود مدارا کند و برای این کار فقط سه‌راه دارد:

۱- تاکتیک مهرطلبی یا تسلیم‌طلبی و گرایش به موافقت با دیگران. در این تاکتیک فرد احساسات، تمایلات و اعتقاداتش را طوری پرورش می‌دهد که موافق با تمایلات و احساسات و اعتقادات دیگران باشد؛ بنابراین فردی سربه‌راه و تابع و تسلیم انتظارات و خواسته‌های دیگران می‌شود و به علت روشی که برای مدارا به کار می‌برد صفات و خصوصیات اخلاقی و به‌طور کلی شخصیت خاصی پیدا می‌کند که شخصیت مهرطلب^۱ نامیده می‌شود.

۲- تاکتیک سلطه‌طلبی یا پرخاشگری و مخالفت با دیگران. در این تاکتیک فرد چنان تمایلات و حالات خشن و گستاخانه‌ای در خود می‌پروراند که کسی با او مقابله نکند. در این روش، فرد شخصیت خاصی پیدا می‌کند که شخصیت برتری‌طلبی^۲ نامیده می‌شود.

1. Compliant Personality.

2. Aggressive Personality.

۳- تاکتیک انزوای طلبی یا دوری از دیگران. در این تاکتیک فرد حتی المقدور سعی می‌کند با دیگران کمتر تماس و برخورد پیدا کند تا کمتر آزار ببیند. اتخاذ این روش فرد را به فردی عزلت‌طلب و با خصوصیات خاص شخصیت عزلت‌طلبی^۱ تبدیل می‌کند. کناره‌گیری از دیگران شیوه‌ای دفاعی است که فرد در برابر اضطراب انتخاب می‌کند. البته منظور، کناره‌گیری روانی است و نه واقعی؛ یعنی فرد تلاش می‌کند به طور کامل، مستقل از دیگران عمل کند و برای ارضای نیازهای درونی و بیرونی‌اش به کسی متکی نباشد (Horney, 2013 برزگر، ۱۳۸۹: ۱۳۵-۱۳۷).

به عقیده هورنای، تعارض یعنی تضاد بنیادی بین روندهای سه‌گانه شخصیت. در واقع به اعتقاد وی تمام مردم چه سالم و چه روان‌رنجور، از تعارض موجود بین این روندهای ناهمساز رنج می‌برند؛ وی معتقد است در نتیجه شکست‌های مختلف در حل کردن مشکلات زندگی، نیازهای خاصی به وجود می‌آیند. هورنای نیازهای ده‌گانه‌ای را برای انسان برمی‌شمارد که همگی نیازهای اجتماعی است. هورنای این نیازها را روان‌رنجور خواند؛ زیرا آنها به راه‌حل‌های منطقی منجر نمی‌شوند. با این حال باید توجه داشت که این نیازها به افراد روان‌رنجور محدود نمی‌شوند. همه ما ممکن است آنها را کم‌ویش نشان دهیم. این نیازهای نابه‌هنجار عبارتند از:

۱- نیاز به محبت و تأیید دوست‌داشتنی بودن و تحسین شدن. فرد به عقایدی که دیگران درباره او دارند بی‌اندازه اهمیت می‌دهد و نمی‌تواند کوچک‌ترین انتقاد یا نامهربانی را تحمل کند؛

۲- نیاز به یک شریک برای محافظت شدن و پشتیبانی؛

۳- نیاز به محدود ساختن زندگی فروتنی و انزوای بیش از حد. وضع موجود را حفظ کردن و از هرگونه تغییر و تفنن دوری جستن. صفت عمده این گونه نیازمندی قناعت کامل است؛

۴- نیاز به قدرت و متنفر بودن از ضعف‌ها و بزرگ جلوه‌دادن توانمندی‌ها. زورمندی و توانایی را می‌ستاید و از ضعف و ناتوانایی متنفر است. صاحب این نیاز تصور می‌کند فقط باقوت اراده می‌تواند از عهده هر کاری برآید؛

1. Detached Personality.

- ۵- نیاز به بهره‌کشی از دیگران بردن منفعت بردن از دیگران، اینکه معاملات و بازی‌ها همیشه برنده بودن و از این حیث بر دیگران مزیت داشتن؛
- ۶- نیاز به اعتبار به دست آوردن وجهه عمومی، زبانزد همگان بودن در رادیو، در تلویزیون در روزنامه‌ها به هر عنوانی باشد مورد یادآوری قرار گرفتن؛
- ۷- نیاز به تحسین شخصی ستایش شدن و مورد تملق و چاپلوسی قرار گرفتن. دارنده این نیاز برای خویشتن ارزشی خیلی بیش از آنچه واقعاً دارد قائل است و محتاج است به اینکه دیگران او را به این صورت بشناسند و مورد ستایش قرار دهند؛
- ۸- نیاز به پیروزمندی، جاه‌طلبی و پیشرفت شخصی ثروتمند و مشهور شدن، بدون توجه به پیامدها. این نیاز بیشتر نتیجه نداشتن امنیت و آسایش است. کسی که احساس ناایمنی می‌کند می‌کوشد به اینکه هر روز موفق‌تر باشد. از این رو پیوسته به دنبال پیروزی‌های تازه می‌رود تا ثروت بیشتر شهرت بیشتر، اهمیت بیشتر... به دست آورد هر چند که این امر به زبان خودش و دیگران تمام شود؛
- ۹- نیاز به خودبستگی و استقلال برای مستقل کردن خود از دیگران. سعی وافی در اجتناب از زیر دین کسی قرار گرفتن و ناچار به سپاسگزاری بودن، این نیازمندی غالباً نتیجه شکست در جلب محبت دیگران و به‌طور کلی تجارب تلخی است که در معاشرت با دیگران حاصل گردیده است.
- ۱۰- تلاش بی‌امان برای بی‌نقص بودن و حساسیت به انتقاد. نیاز به کمال و انتقادپذیری، سعی در بی‌عیب و نقص بودن. دارنده این نیاز پیوسته بیمناک است از اینکه مبادا مرتکب اشتباه شود و مورد انتقاد قرار گیرد. او می‌کوشد به اینکه هیچ نقطه‌ضعفی از خود نشان ندهد به بررسی نقایص و معایب احتمالی خود می‌پردازد برای اینکه آنها را در صورت امکان از میان ببرد یا لااقل از نظر دیگران مخفی بدارد به هر حال بی‌اندازه نسبت به انتقاد و ایراد حساس است (Boeree, 1997).
- این نیازها هیچگاه کاملاً برآورده نمی‌شوند و احياناً با هم تعارض دارند و سرچشمه کشمکش‌های درونی واقع می‌شوند مثلاً نیاز نابهنجار به محبت و تصدیق ارضا ناشدنی است؛ هر چه شخص بیشتر محبت ببیند و مورد تصدیق و گرویدن واقع شود باز بیشتر خود را نیازمند به محبت و تصدیق و تحسین احساس می‌کند و از این رو هیچگاه راضی نیست.

همچنین است نیاز نابهنجار به انتقادپذیری و کمال یا نیاز نابهنجار به قدرت و جز آن. کشمکش‌های درونی ناشی از این نیازها در همه افراد آدمی چه بهنجار چه نابهنجار، کمابیش وجود دارد با این فرق که در دوران نژندان، شدت کشمکش‌ها فوق‌العاده است. اشخاص بهنجار می‌توانند بعضی از این نیازها را با هم تلفیق کنند یا مکمل هم قرار دهند و از این راه کشمکش درونی خود را از میان ببرند، یا لاقلاً از شدت آن بکاهند در صورتی که روان‌نژندان این توانایی را ندارند. علت این ناتوانی غالباً تجارب نامناسبی است که در دوران کودکی داشته‌اند؛ مانند مورد غفلت یا به خود رهاشدگی و یا برعکس زیاده از حد مورد محبت و نازپروردگی قرار گرفتن و نظایر آن. این تجارب ساخت منشی کودک را به صورتی خاص درمی‌آورد و او را از اینکه بتواند روش‌های سه‌گانه رفتار را که در زیر بیان خواهند شد با هم جمع کند محروم می‌سازد (Horney, 2013؛ لاندین، ۱۴۰۰: ۲۹۶).

در این پژوهش برای تحلیل شخصیت مصدق علاوه بر نظریه پرسونا، از شخصیت مهرطلب هورنای بهره گرفته می‌شود. هورنای معتقد است شخصیت مهرطلب، از اینکه صاحب قدرت و سیادت شود مأیوس بوده و حتی این امید را ندارد که بتواند روی پای خود بایستد، یعنی قائم به ذات باشد. از این رو می‌خواهد از آزار و ایدای دیگران در پناه قرار گیرد و ضمناً برای خود حامی و پشتیبان فراهم سازد تا در زندگی او را یاری کند. از این رو سخت می‌کوشد مورد محبت دیگران واقع شود و همه او را دوست بدارند. برای حصول این منظور خود شخصاً نسبت به دیگران اظهار محبت و خدمتگزاری و بندگی می‌کند و این وضع و حال را به خصوص نسبت به شخص یا مقامی که تکیه‌گاه خود می‌داند ابراز می‌دارد و برای حفظ محبت و حمایت او از هیچ کاری - بذل، مال مبالغه در مدح و ثنا ... اجرای امر او هر چند که ناپسند و قبیح باشد - دریغ نمی‌کند (سیاسی، ۱۳۹۹: ۱۰۰-۱۰۲).

بر اساس دیدگاه هورنای؛ این شخصیت، نگرش‌ها و رفتارهایی را نشان می‌دهد که بیانگر تمایل حرکت به سوی مردم است و نیاز شدید و مداوم به محبت و تأیید و میل به اینکه دوستش بدارند. در نظر هورنای شخصیت‌های مطیع این نیازها را نسبت به همه نشان می‌دهند. این شخصیت اغلب به گونه‌ای رفتار می‌کند که دیگران آن را جالب یا دلنشین

می‌یابند. برای مثال آنها ممکن است به طور غیرعادی باملاحظه، سپاسگزار، پذیرا، هم‌درد و حساس نسبت به نیازهای دیگران به نظر برسند. افراد مهرطلب دوست دارند طبق آرمان‌ها و انتظارهای دیگران رفتار کنند و آنها به صورتی عمل می‌کنند که دیگران آن را فداکارانه و سخاوتمندانه می‌دانند. شخصیت‌های مهرطلب، آشتی‌جو هستند و امیال شخصی خود را تابع امیال دیگران می‌کنند. آنها مایل به پذیرفتن تقصیر و تسلیم شدن به دیگران هستند و هرگز جسور، انتقادی یا پرتوقع نیستند. آنها هر کاری را برای به‌دست آوردن محبت، تأیید و عشق انجام می‌دهند، نگرش آنها نسبت به خودشان همواره نگرش درماندگی و ضعف است.

هورنای اظهار داشت که افراد مهرطلب می‌گویند به من نگاه کن چنان ضعیف و درمانده‌ام که باید از من دفاع کنی و مرا دوست بداری در نتیجه آنها دیگران را برتر می‌دانند و حتی در موقعیت‌هایی که به‌ویژه با کفایت هستند، خود را حقیر می‌شمرند. از آنجایی که امنیت شخصیت‌های مهرطلب به نگرش‌ها و رفتار دیگران نسبت به آنها بستگی دارد، بیش از اندازه وابسته می‌شوند و به تأیید و اطمینان‌آفرینی دائمی نیاز دارند. هورنای بر این باور است که این تصور شخص نسبت به ارزش خویش احتیاج عصبی به جلب محبت و نیاز به تأیید و تصویب دیگران حکایت از یک مسئله اساسی دیگر نیز می‌کند. کسی که احتیاج عصبی و افراطی به محبت دیگران دارد، باطناً احساس بی‌ارزشی، حقارت، ضعف روحی و عدم اعتماد به نفس نیز می‌کند یا درست‌تر این است که بگوییم احتیاج به جلب محبت ناشی از این ضعف‌هاست (هورنای، ۱۴۰۰: ۳۲-۳۳).

شخص مهرطلب فکر می‌کند اگر بتواند محبت دیگران را به خود جلب کند، از آزار آنها در امان خواهد بود. هدف اصلی شخص مهرطلب از جلب محبت و همین‌طور تسلیم و انقیاد، بیش از آنچه جلب محبت باشد جلب حمایت است. وی فکر می‌کند کسی که حاضر است به او ابراز محبت نماید حاضر است او را حمایت هم بکند، و گرنه نفس محبت برای او چندان مهم نیست و اصولاً آن را باور ندارد. هورنای معتقد است علت اینکه شخص عصبی به تاکتیک مهرطلبی بیش از سایر تاکتیک‌ها متوسل می‌شود این است که وی از یک‌طرف تمام مردم دنیا را عناصری خطرناک و آزاردهنده فرض می‌کند و از طرف دیگر خود را در مقابل آنها موجودی ضعیف و بی‌دفاع می‌بیند. در چنین وضعیتی برای اینکه

بتواند از آزار دیگران در امان باشد منطقی‌ترین و مطمئن‌ترین راهی که به نظرش می‌رسد این است که سعی کند به هر طریق شده دوستی، توجه احساس ترحم و دلسوزی آنها را به خود جلب کند (هورنای، ۱۴۰۰: ۹۹-۱۱۲).

احتیاجات، تمایلات و رفتار شخص مهرطلب در نظریه هورنای، دارای این خصوصیات است:

اول اینکه در احتیاجات و تمایلاتش نوعی عطش و اجبار وجود دارد؛

دوم اینکه در ارضای احتیاجات و تمایلاتش نوعی بی‌تفاوتی هست. یعنی برایش مهم نیست که جلب نظر و محبت چه کسی را بنماید. فقط احتیاج دارد به اینکه محبوب همه کس باشد مورد توجه و تحسین همه کس قرار بگیرد.

سوم اینکه احتیاجاتش توأم با هیجان و اضطرابند و در صورت عدم توفیق در ارضای آنها دلسردی و سرخوردگی شدیدی در شخص مهرطلب ایجاد می‌گردد.

شخصیت مهرطلب احتیاج مبرم دارد به اینکه از هر لحاظ آدمی دوست‌داشتنی، خواستنی موردپسند، مقبول و محبوب جلوه کند دیگران او را احترام، کنند رفتارشان را بپسندند و تأیید و تمجیدش نمایند همه کس باید به او احتیاج داشته باشد؛ به نظر همه مردم به‌خصوص یک شخص معین - برازنده باشد بااهمیت جلوه کند، همه کس او را یاری و حمایت و هدایت نماید. شخصیت مهرطلب به‌وسیله سرکوب کردن تمایلات پرخاشگرانه و برتری‌طلبانه خود دو نتیجه به دست می‌آورد یا به عبارت دیگر خود را از دو خطر عظیم محفوظ می‌دارد: یکی اینکه موفق می‌شود جلب محبت دیگران را که تشنه آنست بنماید. دیگر اینکه یکپارچگی و وحدت روحی خود را حفظ کند و خود را از خطر متلاشی شدن مصون دارد. هر قدر تمایلات برتری‌طلبانه و تهاجمی این تیپ مخرب‌تر و مضرتر باشد احتیاج او به سرکوب کردنشان زیادتر می‌گردد. در این صورت شخص مهرطلب می‌کوشد از هر نوع رفتاری که مختصر شباهتی به برتری‌طلبی داشته باشد حذر کند (هورنای، ۱۴۰۰: ۷۷-۸۰).

تطبیق نظریه کارن هورنای بر شخصیت مصدق

الف- نیاز به تحسین و تمجید

اولین نیاز از نیازهای ده‌گانه‌ای که کارن هورنای در اضطراب اساسی نام می‌برد نیاز به محبت و تصدیق است که فرد هنگامی به آن دچار می‌شود که حس می‌کند مسئله دیگری جز محبت اطرافیانش نمی‌تواند ذهنش را این‌قدر درگیر کند که حتی حاضر شود از خانواده‌اش هم به‌خاطر آن دست‌کش در همین رابطه پیراسته در مورد مصدق می‌گوید: اسمش را دوست داشت، وجهه‌اش را دوست داشت. یک مرد وطن‌پرست نباید که فکر بکند که اگر این کار را بکنم عوام چه می‌گویند. مثل [محمدعلی] فروغی بدبخت که آن همه سنگ خورد، اگر آلمان‌ها فتح کرده بودند حتماً فروغی را به‌عنوان یک خائن محاکمه‌اش می‌کردند، تصادفاً. اما او می‌دانست و این فداکاری را کرد. یا پتن در فرانسه این فداکاری را کرد. یا قوام‌السلطنه در قضیه نفت [شمال و آذربایجان] آن فداکاری را کرد. دکتر مصدق تنها عیبی که داشت به نظر من این بود که خیلی به وجهه‌اش اهمیت می‌داد... دکتر متین دفتری خیلی نزدیکش بود، و به من گفت که، «احمد مصدق (پسر دکتر مصدق)... به متین دفتری گفته بود، و... که اگر پاپا بداند که سر من، یعنی سر پسرش را می‌برند زیر پاهایش می‌گذارد یک وجب می‌رود بالا مردم بیشتر برایش دست می‌زنند،

این کار را می‌کند. این تنها نقطه‌ضعفی بود که دکتر مصدق داشت و حال این که مرد وطن‌پرست باید اولاً واقع‌بین باشد، به‌علاوه اگر گاهی لازم باشد فحش حتی قتل سیاسی حتی غارت و همه چیز را به خودش بخرد برای وطنش کار بکند... اگر مسئله نفت در زمان دکتر مصدق حل شده بود ۲۸ مرداد به‌وجود نمی‌آمد. اگر ۲۸ مرداد به‌وجود نمی‌آمد روش دیکتاتوری [شاه] که بعداً دیدیم منجر به چه شد در ایران به‌وجود نمی‌آمد و دکتر مصدق یک لنگری می‌ماند. یک کسی بود برای ترمز... اینهایی که دکتر مصدق را احاطه کرده بودند که هر کدام‌شان معلوم نبود که عامل چه سیاست خارجی هستند و چه کار می‌کنند. همین این‌ها باعث شدند که نگذاشتند دکتر مصدق نفت را حل بکند و مصدق را می‌ترساندند از این که مردم ممکن است از شما برگردند» (Pirasteh, 1985).

یکی از ویژگی‌هایی که دکتر مصدق داشت این بود که اغلب در جلسات هیئت دولت یا جلسات دیگر نظراتی که بیان می‌کردند حتی اگر مصادیق غلطی را نیز در برمی‌گرفت باید مورد تأیید اکثریت قرار می‌گرفت. امینی بر این باور است که مصدق برخلاف قوام حاضر نشد محبوبیت و شهرت خودش را فدای مملکت کند (امینی، ۱۹۸۳-۱۹۸۶). این موضوع از سوی مهرانگیز دولت‌شاهی اولین سفیر زن در ایران نیز مورد تأکید واقع شده است: «... یک‌خرده هم زیادی به وجهه خودش توجه می‌کرد مصدق. یک کاری را که شاید لازم بود جرأت بکند و انجام بدهد ولو این که بگویند به این هم که باز با انگلیس‌ها کنار آمد نکرد برای این که وجهه‌ی خودش را حفظ بکند، به نظر من. البته کاری که کرد خوب خیلی اهمیت داشت. بعد هم ما نتیجه گرفتیم. اصلاً در شرق این کار مصدق اهمیت داشت برای سایر کشورهایی که امروز جهان سوم می‌گوییم اهمیت داشت» (دولت‌شاهی، ۱۹۸۴).

نیاز به کمال و انتقادناپذیری

افرادی که دارای این ویژگی هستند در مسائل پیش‌آمده به‌هیچ وجه به نظرات بقیه توجه نمی‌کنند و همیشه به طور مستبدانه رفتار می‌کنند. دکتر مصدق هم از این قاعده مستثنی نبود و در دوران نخست وزیری و یا حتی سمت‌های دیگر به طور معمول طبق نظر خودش عمل می‌کرد که مصادیق آن به طور متعدد بیان شده است.

بسیاری از افراد بر این باورند که مصدق علی‌رغم شعار دمکرات بودن، شخصیتی مستبد داشت. برخی این استبداد درونی مصدق را متأثر از انتقادناپذیری وی می‌دانند، هرچند که برخی از نویسندگان شخصیت مستبد مصدق در کنار اقدامات ضد دمکراتیک و فراقانونی وی را در چهارچوب مقتضیات و منافع ایران و به گونه‌ای معقول و پیگیر خط‌مشی سیاسی وی می‌دانند (لوئیس، بیل، ۱۳۶۸: ۱۷-۲۳). اما بخشی از انتقادات به مصدق و کنش شخصی او از سوی مخالفین سیاسی او از همین زاویه بیان شده و بخشی از سوی نزدیکان و کسانی که با مصدق از نظر سیاسی زاویه نداشته‌اند.

جعفر شریف امامی از جمله مخالفینی است که معتقد است باید معایب مصدق گفته شود و بیش از محاسن مصدق بر معایب وی تأکید دارد. وی بر این باور است که مصدق علی‌رغم شعار دمکرات بودن، در عمل دمکرات نبوده و تحمل شنیدن گفته‌های خلاف میلش را نداشته است و این گفته‌ها را با این عنوان که خلاف مصالح مملکت است مورد نکوهش قرار می‌داده است: «ویژگی‌های منفی او از جمله لجاجت، خودخواهی و عدم پایبندی به اصول دموکراتیک، بر نقاط قوتش غلبه داشت. ... آخه دموکراسی این جوری این جوری دموکراسی نیست. حتی راجع به خود من حالا آلمان آمدیم وزیر اقتصاد بودم چه بودم یه مصاحبه‌ای با رویتر کردم که واقعاً هیچی توش نبود. تلگراف کردند که آقا فلان کس چیزها گفته و خلاصه برخلاف مصالح مملکت و دولت و فلان». علی‌امینی نیز علی‌رغم اینکه در زمره مخالفین مصدق قرار نمی‌گیرد همین نقد را به مصدق وارد می‌داند. امینی تأکید دارد مصدق و قوام با وجود مشورت با وزرا در نهایت در کارها آنچه را که مدنظر خودشان بود تصمیم می‌گرفتند و انجام می‌دادند و به طور مشخص در مورد رابطه خودش و مصدق معتقد است که مصدق علاقه‌ای به خودمختاری وی نداشت (امینی، ۱۹۸۳-۱۹۸۶). امینی بر این باور است که مصدق شخص وطن‌پرستی بود که البته نقطه‌ضعفش این بود که هیچ‌گونه مخالفتی را بر نمی‌تابید (امینی، ۱۹۸۳-۱۹۸۶). در همین رابطه کلالی بیان می‌کند که «والا اگر مصدق قلباً از من پیرسید، مصدق در قلبش التفات بفرمایید او خودش هم یکی از مستبدترین اشخاص روزگار بود. در قلباً اما صورت ظاهر این طور می‌گفت» (کلالی، ۱۹۸۲).

کلالی نیز از دوران مذاکرات دولت ایران با انگلیس بر سر نفت به مواردی از عدم تحمل انتقاد و یا گفته خلاف میل از سوی مصدق اشاره می‌کند (Kalali, 1982: 74).
75) طوری که جلسات را تا زمانی ادامه پیدا می‌کرد که نظریه‌ی تأمین می‌شد و حاضرین دیدگاه‌های مصدق را تصدیق می‌کردند (Kalali, 1982: 142-143):

«... خلاصه تا ظهر جلسه طول کشید و کار به جایی رسید که معاون وزیر جنگ و رئیس ستاد و رئیس ژاندارمری نه دیگر حرفی نمی‌زدند؛ بلکه هرچه آقا می‌فرمودند از ترس و از تملق تصدیق می‌کردند و بامزه اینجا بود که دست آخر آقای دکتر مصدق خود را طلبکار دانسته و می‌پرسید خوب نتیجه این جلسه چه شد؟ همه گفتند فرمایشات و نظریات صحیح جنابعالی بهترین نتیجه است و البته با پیروی از این نظریات هیچ نگرانی نیست. چند دقیقه بعد از الظهر جلسه ختم شد».

یکی دیگر از نمودهای این نیاز در شخصیت مصدق، عدم تمایل او به رشد و قدرت‌گیری نزدیکانش بود. او حتی به افراد نزدیک و معتمد خود نیز اجازه نمی‌داد که بیش از حد قدرت و نفوذ پیدا کنند. این موضوع هم در تحلیل مصدق توسط شریف امامی دیده می‌شود و هم در نقدهایی که امینی به مصدق دارد. شریف امامی در مقطعی که مذاکرات با انگلیسی‌ها به بن‌بست می‌رسد به مصدق پیشنهاد می‌دهد برای جلوگیری از یاس مردم کنار برود:

«یک نفر به جای خودتان بگذارید و کمک کنید این کار تمام بشود. چون این کار اگر بماند به ضرر مملکت می‌شود. گفت؛ مثلاً کی؟ گفتم صالح. هیچ خوشش نیامد... شکست شما شکست شخص شما نیست. یک عده جوان مملکت از بین می‌روند مأیوس می‌شوند؛ چون این الان یک هیجان طی به وجود آمده...» امینی به طور مشخص در مورد رابطه خودش و مصدق معتقد است که مصدق علاقه‌ای به خودمختاری وی نداشت (امینی، ۱۹۸۳-۱۹۸۶).

سرلشکر زاهدی می‌گوید: من از وقتی که در کابینه اول مصدق سمت وزارت کشور را داشتم نسبت به او شروع به اعتراض کردم با تعصب و افراط او مخالف بودم او می‌خواست همه چیز حتی دربار، مجلس و قانون اساسی را خفیف و خوار نماید... و هر کس را عقیده‌ای جز نظر او داشت، متهم می‌ساخت و نمی‌خواست یک نفر را ببیند که از اوامر او سرپیچی می‌نماید و یا اینکه با او مخالفت می‌ورزد (مکی، ۱۳۷۸: ۳۶۰-۳۶۲).

البته برخی مخالفین مصدق از جمله مخالفین سیاسی انگلیسی و آمریکایی مصدق همانند کرمیت روزولت در کتاب خود این رفتار مصدق را ناشی از اعتماد به نفسی می‌دانند که در ملی کردن صنعت نفت به دست آورده بود (Roosevelt, 1979: 71-72). اعتماد به نفسی که ابوالحسن ابتهاج که از منتقدین داخلی مصدق است آن را می‌ستاید: «من یک چیزی که از او خوشم می‌آمد این بود که ظاهراً من خیال می‌کردم این جرأت را دارد این اعتماد به نفس را دارد که می‌تواند در مقابل قلدرهای خارجی بایستد این را پسندیدم» (ابتهاج، ۱۹۸۲).

نیاز به حیثیت و آبرو

شریف امامی بر این باور است که مصدق مصالح شخصی و وجهه المله بودن را بر مصالح ملی ارجحیت می‌داده و به نظرات مشورتی در این امر هم توجهی نمی‌کرده است. در واقع شریف امامی بر این باور است که مصدق می‌توانسته در زمان ملی شدن صنعت نفت تصمیماتی در رابطه با تعامل با انگلستان اتخاذ کند که منافع ملی را تأمین کند، اما به این دلیل که اتخاذ این تصمیمات، وجهه ملی مصدق را خدشه‌دار می‌کرده از این اقدام سرباز زده است: «... مصدق هم از لاهه و یک‌روز من را خواست و گفت می‌خواهم با شما مشورتی بکنم. گفتم بفرمایید... گفت انگلیسی‌ها به هیچ قیمتی با من کنار نمی‌آیند. گفتم به نظر من اشتباه است. باید یک مقداری شما آپروچتان را تغییر بدهید. یا یک واسطه‌هایی قرار بدهید که بالاخره این کار رو تمام بکنید. چون آمپاس شما غیر از آمپاس مملکت است. مملکت توی آمپاس نمیره باید دربیاد بیرون... این هم اگه نتوانست یعنی باید برود. استعفا کند. گفت حیثیت من در خطر است. گفتم آقا شما حیثیت‌تان را برای کار مملکت می‌خواهید یا برای آن دنیا... شما این حیثیت‌تان را باید روی مملکت بگذارید و من شخصاً

معتقدم که اگر شما فردا بروید پشت رادیو بگویید ملت ایران من با تمام این فرسودگی و این ترتیبات نشد... گفت آقا حیثیت من در خطر است نمی‌توانم می‌ترسم. گفتم... چون الان وضع اقتصادی وضع زندگی مردم یک‌طوری است که از داخل دارند خراب می‌شوند... گفت آقا چاره ندارم... گفتم خب یک راه دارد که انتحار کنید. بعد مجسمه شما را با طلا خواهند گرفت که از دست انگلیسی‌ها انتحار کرده... خلاصه - نشد و البته نسبت به من سوءظن پیدا نکرد، چرا که متوجه شدم او جز خودش هیچ‌کس، حتی صالح را نیز به‌عنوان جانشین قبول ندارد.» (شریف امامی، ۱۹۸۳).

همایون کاتوزیان در کتاب مصدق و نبرد از نامه محرمانه بقایی به رهبران حزب می‌نویسد و ماجرای استعفای مصدق را شرح می‌دهد که در آن نشان می‌دهد استعفای مصدق به دلیل ترس از عواقب رأی منفی دادگاه علیه ایران و تبعات آن برای وجهه مصدق و دولت او بوده است و حتی برای اینکه شاه را وادار به پذیرش این استعفا کند به تمارض دست‌زده، همانند بسیاری از موارد که با این گونه تمارض‌ها سعی در جلب توجه مردم یا مخاطب خود داشته است.^۱ بقایی در نامه محرمانه مورخ ۲۱ تیر به رهبران برجسته حزب خود (نیروی سوم)، صراحتاً می‌نویسد؛ مصدق دنبال بهانه‌ای می‌گشت تا از بار مسئولیت رها شود و مشکلی را که خود آفریده بود به حال خویش رها سازد و خود را راحت کند. این کار مصدق بعدها در ۲۷ مرداد ۱۳۳۲ نیز از سوی کاشانی مورد نکوهش قرار می‌گیرد (کاتوزیان، ۱۴۰۱: ۲۳۳).

۱. قبل از اعلام رأی دیوان لاهه ناچار شد به تهران بازگردد و در مراسم افتتاحیه مجلس شرکت جوید. او هنوز معتقد بود که رأی دیوان علیه ایران خواهد بود. از همین‌رو لحظه‌ای که شاه با پیشنهاد او در مورد وزارت جنگ مخالفت ورزید، مصدق هم تصمیم به استعفا گرفت و تصمیم به خروج از دربار گرفت. شاه که نگران بود مبادا نیروها در داخل و خارج مجلس علیه او بسیج شوند، جلو در ایستاد تا مثلاً نگذارد مصدق دربار را ترک گوید. پیرمرد که نتوانسته بود شاه را قانع کند دچار غش و ضعف شد. معلوم نیست این غش ناشی از همان ناراحتی اعصاب بود که گاهی به سراغش می‌آمد یا غش دیپلماتیک به منظور فرار از بن‌بست بود. وقتی به هوش آمد دو طرف توافق کردند که اگر تا ساعت ۸ بعد از ظهر آن روز مصدق خبری از جانب شاه نشنود استعفایش را بفرستد و دقیقاً همین‌طور هم شد. او روز ۲۵ تیر بدون اطلاع دوستان، همکاران، مشاوران یا وزیران کابینه استعفا کرد. مصدق برای کناره‌گیری دلایلی داشت که دیدیم و خواهان ادامه نبردی که همکاران و مشاورانش توصیه می‌کردند نبود. او حتی قبل از ترک تهران به سوی احمد آباد برای مردم یک پیام رادیویی نفرستاد. ظاهراً می‌خواست است نفس راحتی بکشد.

برخی بیوگرافی‌نویسان و نزدیکان مصدق، تمارض مصدق به بیماری در شرایط حساس، بیماری هیستری وی را در کنار استفاده از لباس‌های غیررسمی در برخی دیدارها و نیز فرار برای شرکت در ضیافت‌های رسمی که باب میلش نبود و همچنین اداره برخی امور نخست وزیری توسط مصدق در بستر بیماری را راهی برای گریز از مخالفت‌ها و انتقادات و برخاسته از ممنوعیت‌های روان‌شناختی وی می‌دانند (کاتوزیان، ۱۴۰۱: ۲۳۲).

ابوالحسن ابتهاج نیز از کسانی است که معتقد است اینکه مصدق در موقعیت‌های مختلف لباس‌های متفاوت رسمی (در ملاقات با سفرای خارجی) یا غیررسمی (در ملاقات با وکلا و وزرا) می‌پوشید یا بسته به موقعیت در رختخواب یا از پشت میز رسمی به اداره امور می‌پرداخت را ناشی از جلب توجه و عوام‌فریبی وی می‌داند و ابتهاج معتقد است اگر در مجلس یا دیدار یا دادگاه یا زندان موقعیت به نفع مصدق نبود خود را به غش می‌زد و از این طریق شرایط را به نفع خود تغییر می‌داد (ابتهاج، ۱۹۸۲). این ادعای ابتهاج توسط مظفر بقایی نیز تأیید شده است تا آنجا که حتی استعفای مصدق پس از پذیرفتن وزارت جنگ وی توسط شاه را بیشتر به دلیل فرار مصدق از شکست در دادگاه لاهه و خراب‌شدن وجهه او در انظار عمومی می‌داند تا جایی که در همین دیدار با شاه نیز از ابزار غش کردن برای به‌دست آوردن کنترل اوضاع استفاده کرده است (کاتوزیان، ۱۴۰۱: ۲۳۳).

نیاز به پشتیبان

مصدق در بسیاری از امور سعی داشت به هر طریقی پشتیبانی مردم را به دست بیاورد به‌طوری‌که گاهی برخی از منتقدین او معتقدند بسیاری از اقداماتش پوپولیستی و در جهت عوام‌فریبی بوده است (لوئیس و بیل، ۱۳۶۸: ۴۲۵). برخی نیز این اقدامات را ناشی از تلاش برای کسب پشتیبانی به‌منظور صیانت از قدرت و حتی جان‌ش در مواجهه با دشمنان خارجی و داخلی‌اش می‌دانند (لوئیس و بیل، ۱۳۶۸: ۴۸۵). مهدی پیراسته در اشاره‌ای مستقیم به انتخابات مجلس شانزدهم و تلاش مصدق و جبهه ملی برای کسب این پشتیبانی چنین می‌گوید: «موقعی که انتخابات شروع شد، ما تقریباً هر روز خدمت آقای دکتر مصدق بودیم. ایشان اعلام کردند که ما باید مجدداً برای جلب افکار عمومی و تحصیل آزادی انتخابات به تحصن برویم... مصدق تصمیم گرفت که این بار نیز در دربار تحصن صورت

بگیرد. این بود که ایشان اعلامیه‌ای صادر کردند که ما روز جمعه در یکی از روزهای بهمن ۱۳۲۸ در دربار تحصن اختیار می‌کنیم و از مردم شجاع و وطن‌دوست و آزادی‌خواه ایران می‌خواهیم که ما را در این روز تنها نگذارند» (پیراسته، ۱۹۸۵).

یکی دیگر از نشانه‌های محبوبیت‌طلبی را می‌توان اغراق در بیان سن نام برد که فرد سعی می‌کند سن خود را بالاتر نشان دهد تا بیشتر در کانون توجهات قرار گیرد. کرمیت روزولت رهبر عملیات کودتای ۲۸ مرداد در کتابش می‌گوید: «نخست وزیر بر حسب آن که بخواهد خود را پیر یا فرتوت معرفی کند تاریخ تولد خود را گاهی ۱۲۵۰ و گاهی ۱۲۶۰ اعلام می‌کرد؛ اما تاریخ تولد واقعی وی بهار ۱۲۶۱ است» (Roosevelt, 1979).

حسین مکی از نزدیکان مصدق در ابتدای نهضت البته بر این باور است که این پشتیبانی از مصدق از سوی مردم وجود داشت:

«اگر مصدق در نتیجه حرص حکومت فردی و عدم اطمینان به دیگری، بسیاری از طرفداران اولیه خود را از دست نمی‌داد (مکی، ۱۳۷۸) به این زودی‌ها از کرسی نخست‌وزیری نمی‌افتاد. مصدق اگر مریض می‌شد، بچه‌های تهران برایش می‌خواندند «مصدق عزیزم دیگر نگو مریضم از دست آیت‌الله ول کن بابا اسدالله» مصدق همین که نطقی از رادیو می‌کرد، جوانان تهران برایش می‌خواندند: از جان خود گذشتیم با خون خود نوشتیم، یا مرگ یا مصدق» مصدق کسی بود که ایرانیان او را پیشوا و رمز ملیت و نمونه وطن‌پرستی و فرمانده اول خود در مبارزه با انگلیسی‌ها می‌دانستند» (مکی، ۱۳۷۸).

مصدق حتی ترجیح می‌داد جلسات هیئت دولت را روی تخت برگزار کند. کلالی از وزرای کابینه دکتر مصدق در ابتدای نقل‌خاطرهای از بررسی اختلاف ایران و شرکت نفت انگلیس در جلسه رسمی کابینه در خرداد ۱۳۳۰ می‌گوید: «دکتر حسب‌المعمول روی تخت دراز کشیده و اظهار کسالت می‌کرد» (کلالی، ۱۳۸۲: ۸۰) که در واقع نشان از پر تکرار بودن اظهار تمارض مصدق به بیماری است. یا موردی دیگر با اشاره این تمارض و جلب توجه و محبت از سوی مصدق در مهرماه ۱۳۳۰، هنگامی که در حال عزیمت به

جلسه سازمان ملل در آمریکا برای موضوع نفت ایران بود و گروه‌هایی متعددی برای بدرقه وی در فرودگاه حاضر بودند، اشاره می‌کند:

دکتر یک ربع به ساعت شش رسید همین که از اتومبیل پیاده شد طوری خودش را به بی‌حالی زده بود و ضعف کرده و وانمود می‌کرد که همه بگویند با این رنجوری و ناخوشی آماده خدمت شده است. در صورتی که خدا می‌داند و همه اشخاص تیزبین می‌فهمند که این اداها صرفاً برای تظاهر است. خلاصه سلام و صلوات فراوان نصیب ایشان گردید در حالی که دور او را جمعیت گرفته بود به سمت طیاره رهسپار و داخل طیاره شد (کلالی، ۱۳۸۲: ۲۰۷-۲۰۸).

گاهی این قبیل اقدامات پوپولیستی تا جایی پیش می‌رفت که از سوی مصدق اقدامات خلاف قانون اساسی سر می‌زد. از آن جمله می‌توان به برگزاری رفراندوم برای انحلال مجلس نام برد و یا دفاعی که از خود در دادگاه نظامی پس از کودتای ۲۸ مرداد انجام داد. تیمسار آزموده بازپرس دکتر مصدق در پاسخ به سوالی که از وی در مورد عدم حضور هیأت منصفه در دادگاه مصدق و اعتراض مصدق به این اقدام حکومت شاه که آن را خلاق قانون اساسی بودن این اقدام و عدم آزادی دادگاه در صدور رای خود می‌گوید:

«پاسخ بنده این است که دکتر مصدق به اصطلاح عوام‌فریب بود. هر حرفی می‌زد برای فریب عوام بود نه برای کسانی که وارد هستند». آزموده استدلال می‌کند که طبق قانون مجلس جرم مصدق در صلاحیت دادگاه نظامی بوده و وی دادستان ارتش بوده و کار خلاف قانونی انجام نداده است. آزموده البته استدلال می‌آورد با توجه به فرمان عزل مصدق که در ۲۵ مرداد از سوی نصیری به وی ابلاغ شده بود، وی از آن تاریخ نخست وزیر قانونی نبوده است. بر همین اساس سخنان وی در دادگاه نظامی و گفتن اینکه ۲۵ مرداد حکومت شاه در پی کودتا بوده از سوی مصدق در جهت عوام‌فریبی بوده است (آزموده، ۱۹۸۴).

ابراهیم گلستان که برای فیلم‌برداری از اتاق خصوصی مصدق و هنگام کار و استراحت پیش از کودتای ۲۸ مرداد به وی مراجعه نموده است می‌گوید: «در این مدت لباسش را عوض کرده بود، پیژامه پوشیده بود... حالا این چقدر واقعی بود اینکه برای استراحت لباسش را عوض کرده بود یا می‌خواست با ایماژ پیژامه‌ای در فیلم تجلی پیدا کند... نمی‌دانم چقدر واقعی است» (خوشنام، ۱۳۹۲).

تطبیق نظام الگوی پرسونا کارل گوستاو یونگ بر شخصیت دکتر مصدق

طبق کهن‌الگوی پرسونا بسیاری از افراد هستند که علی‌رغم توانایی‌ها و ظرفیت‌های شخصی نقاب‌هایی بر روی شخصیت خود می‌زنند و وقتی آن نقاب را به طور ناخودآگاه باور می‌کنند که بعضاً موجب می‌شود زیر بار مسئولیت‌هایی بروند که ممکن است برای آنها سنگین باشد و حتی نتوانند از عهده آن بر بیایند افراد نزدیک دکتر مصدق بر این مسئله اذعان داشتند.

البته ممکن است منشأ این رفتار ذهنیتی باشد که فرد در خود پرورانده است. به عنوان مثال مهدی پیراسته در توصیف شخصیت دکتر مصدق می‌گوید: «من فکر می‌کنم حالا که پشیمانم گاهی، فکر می‌کنم که شاید اگر ما به جای مخالفت با دکتر مصدق دورش را گرفته بودیم، مصدق‌السلطنه برای من قطعی قطعی است که آدم وطن‌پرستی بود. اما برای من باز هم قطعی است که خودش را هم بیشتر از وطن دوست داشت» (پیراسته، ۱۹۸۵). وی در ادامه با نقد مصدق به دلیل اینکه وجهه‌اش در بین مردم برایش بیش از هر چیزی اعم از منافع کشور یا روابط شخصی‌اش مهم بود چنین می‌گوید: «یک مرد وطن‌پرست نباید که فکر بکند که اگر این کار را بکنم عوام چه می‌گویند... دکتر مصدق تنها عیبی که داشت به نظر من این بود که خیلی به وجهه‌اش اهمیت می‌داد». پیراسته نقل قولی از متین دفتری داماد مصدق بیان می‌کند که در آن احمد مصدق، فرزند مصدق، این اهمیت دادن پدرش به وجهه‌اش را این‌گونه بیان می‌دارد: «که اگر پایا بداند که سر من، یعنی سر پسرش را می‌برند زیر پاهایش می‌گذارد یک وجب می‌رود بالا مردم بیشتر برایش دست می‌زنند، این کار را می‌کند» (پیراسته، ۱۹۸۵).

مورد دیگری که در کهن‌الگوی پرسونا وجود دارد این است که هیچی برای فرد به‌اندازه خودش اهمیتی ندارد؛ ولی شخصیتی را به نمایش می‌گذارد که انگار خودش اهمیتی ندارد و حاضر است برای بقیه دست به فداکاری بزند. در این موضوع مهدی پیراسته از اختلافش با دکتر مصدق پرده‌برداری می‌کند. این موضوع قیومیت که توسط دختر مسعود نیز تأیید شده از نظر پیراسته بر خلاف نیت انسانی مصدق و برای فریب و جلب نظر مردم توسط مصدق انجام شده و هنگامی که می‌بیند برای او می‌تواند دردسر ایجاد کند، استعفا می‌دهد. پیراسته این اقدام مصدق را ناجوانمردانه می‌داند: «... ناجوانمردی تلقی کردم و اعتقادم از دکتر مصدق سلب شد، و بعلاوه اصولاً من هر کسی که بخواهد برخلاف آنچه هست در جهت فریب مردم باشد از آن منزجر هستم... من معتقدم به این که هر کسی... همان که هست باید باشد. این فریب مردم؛ یعنی این که آدم مردم را داخل آدم نداند و بخواهد مثل یک بچه گولشان بزند و من از این کار از اول عمرم متنفر بودم حالا هم متنفرم. دکتر مصدق یک کارهایی می‌کرد که جنبه عوام‌فریبی داشت...» (پیراسته، ۱۹۸۵).

یکی دیگر از نقاب‌هایی که افراد در نظام پرسونا می‌زنند نقابی است که موجب می‌شود فرد تمام تلاش خود را کند تا ذره‌ای از محبوبیتش نزد مردم کم نشود و تمام تلاشش این است که بتواند روزه‌روز به شهرتش اضافه کند در همین رابطه علی امینی بر این باور است که مصدق برخلاف قوام حاضر نشد محبوبیت و شهرت خودش را فدایی مملکت کند (امینی، ۱۹۸۳-۱۹۸۶).

پیراسته هم از دیگر افرادی هست که درباره مصدق می‌گوید: «اسمش را دوست داشت، وجهه‌اش را دوست داشت. یک مرد وطن‌پرست نباید که فکر بکند که اگر این کار را بکنم عوام چه می‌گویند... دکتر مصدق تنها عیبی که داشت به نظر من این بود که خیلی به وجهه‌اش اهمیت می‌داد... این تنها نقطه ضعفی بود که دکتر مصدق داشت و حال این که مرد وطن‌پرست باید اولاً واقع‌بین باشد، به‌علاوه اگر گاهی لازم باشد فحش حتی ترور حتی غارت و همه چیز را به خودش بخرد برای وطنش کار بکند. اگر ما رفته بودیم دور دکتر مصدق شاید این قدر تحت نفوذ این‌هایی که نگذاشتند مسئله نفت حل بشود قرار

نمی‌گرفت... همین این‌ها باعث شدند که نگذاشتند دکتر مصدق نفت را حل بکند و مصدق را می‌ترساندند از این که مردم ممکن است از شما برگردند» (پیراسته، ۱۹۸۵). پیراسته می‌گوید: «والا به نظر من آن قدر که من دستگیرم شد، وطن پرست به حد اعلا. ناسیونالیستی در درجه اعلا بود. خب یک قدری در ایشان باید هر سیاستمداری باید لابد این را داشته باشد و از نظر مردم یک حالت اداره کردن مردم به هر نحوی شده محبوب بودن، طالب بودن در محبوبیت بین مردم این درس شدید بود».

ابوالحسن ابتهاج هم در مورد این عوام‌فریبی و نقاب بر چهره مصدق علاوه بر اینکه معتقد است «فکر کار بود؛ ولی بیشتر علاقه‌مند بود که وجهه عمومی‌اش را داشته باشد» چنین می‌گوید: می‌دانید مصدق یک مرد فوق‌العاده عوام‌فریبی بود و خیلی خوب می‌دانست که چه جور مردم را جلب بکند از این لحاظ واقعاً استاد بود و اگر در زندگی روزمره او در موقعی که تصدی نخست وزیری داشت نگاه بکنید می‌بینید در یک روز ممکن بود که چهار پنج مرتبه لباس عوض کرده باشد. وقتی که به و کلا، وزرا و غیره اینها می‌خواست صحبت بکند توی رختخوابش می‌نشست لباس پیژامه‌اش را می‌پوشید با آنها صحبت می‌کرد اینها. سفیری کسی می‌آمد فوراً لباس سورمه‌ای خیلی تمیز مرتبی می‌پوشید یک مرد خیلی منظم مرتب مثل یک سفیر دیگری همان جور آنها را می‌پذیرفت اینها... از لحاظ جلب مردم او واقعاً استاد بود و خوب می‌دانست که با هر دسته و گروهی چه جور رفتار بکند چه جور حرف بزند فلان اینها و در مجلس هم هر وقت که مصلحت او بود غش می‌کرد و تمام جریان را به هم می‌زد می‌ریختند آنجا آقای مصدق حالشان به هم خورده فلان اینها تمام سن را تغییر می‌داد با این کارهایی که می‌کرد (ابتهاج، ۱۹۸۲).

پیراسته در تأکید بر شخصیت پرسونا مصدق، هم‌راستا با ابتهاج این گونه می‌گوید: «از لحاظ جلب مردم او واقعاً استاد بود و خوب می‌دانست که با هر دسته و گروهی چه جور رفتار بکند چه جور حرف بزند فلان اینها و در مجلس هم هر وقت که مصلحت او بود غش می‌کرد و تمام جریان را به هم می‌زد می‌ریختند آنجا آقای مصدق حالشان به هم خورده فلان اینها تمام سن را تغییر می‌داد با این کارهایی که می‌کرد... منظورم این بود که این کارها را خوب بلد بود که انجام بدهد. در این کار مثل یک آرتیست بود واقعاً. باید پذیرفت که برخورداری از چنین استعداد ذاتی برای افراد دارای مناصب سیاسی بسیار

کارگشااست. در مقابل، کسانی مانند رزم‌آرا که از این استعداد بی‌بهره بودند و با همه به یک صورت صحبت می‌کردند. مثلاً افسر بود همان جور صحبت می‌کرد تا سفیر بود همان جور صحبت می‌کرد یک کسبه این‌ها هم اگر آمده بودند پیش او باز همان جور صحبت می‌کرد. اما او بلد بود که با کسبه آن جوری که او میل دارد و باید با او آن جور صحبت می‌کرد یک سفیر می‌آمد با او مثل یک سفیر صحبت می‌کرد و این مطلب را دیگران هم بعد متوجه شده بودند؛ ولی خوب او رل خودش را بازی می‌کرد و توجهی با این‌ها چه فکر می‌کنند نداشت و کارش را می‌کرد. به هر صورت یک روزی ما در شورای عالی برنامه که نشسته بودیم خبر آوردند که شهر شلوغ شده است خیلی به‌هم‌ریخته است» (Sharif-Emami, 1982).

دین آچسن به محض آنکه با مصدق روبرو می‌شود به یاد شخصیت لوب در نمایشنامه اثر جیمز باریه می‌افتد. دین آچسن در ایستگاه یونیون او را ملاقات کرد و با پیرمرد خمیده‌ای روبرو شد که با کمک عصا و پسرش که زیر بازوانش را گرفته بود لنگ‌لنگان از سکوی ایستگاه قطار پایین می‌آمد؛ اما همین که چشمش به استقبال‌کنندگان افتاد عصا را به کناری انداخت و از بازوان و جلوتر از بقیه به سراغ استقبال‌کنندگان آمد. دین آچسن می‌نویسد: خیلی بامزه مثل بچه‌ها روی صندلی نشست و پاهایش را زیر صندلی به هم قلاب کرد خیلی بامزه بود و این طوری خیلی بیشتر شبیه آقای لوب در نمایشنامه جیمز باریه شده بود. آچسن به یادآوری خاطره‌ای در بلیر هاوس، اقامتگاه مهمانان ریاست‌جمهوری، می‌پردازد و می‌گوید: مصدق به ناگهان و به عمد از آن حالت بشاش و بچگانه بیرون آمد. سمت رئیس‌جمهور ترومن خم شد و ناگهان قیافه رقت‌انگیزی به خود گرفت و با صدای لرزانی گفت: آقای رئیس‌جمهور! من از طرف کشوری فقیر صحبت می‌کنم کشوری، بیابانی کشور شن و خاک با تعدادی شتر و گوسفند.

آچسن سخن مصدق را قطع می‌کند و می‌گوید: «البته شن و نفت! که ایران را شبیه به ایالت تگزاس آمریکا می‌کند» مصدق خنده بی‌رمقی بر لب می‌نشانند و کل نمایش را در همین نقطه به پایان می‌رساند (Roosevelt, 1979).

کلالی هم در خاطراتش پرسونا را در شخصیت مصدق با بیان خاطرات روزانه از تعامل کاری با مصدق بیان می‌کند، او معتقد است مصدق در عین حالی که به دلیل تحریم‌های

غربی‌ها در فروش نفت دچار مشکل شده بود و برنامه و فکری برای کشور نداشت، دچار بی‌عملی شده بود و بسیاری کارها را نه برای تأثیرگذاری مثبت در اداره کشور که برای عوام‌فریبی انجام می‌داده است تا وجاهت (به گفته کلالی دروغین او) در بین مردم خدشه نشود (کلالی، ۱۳۸۲: ۱۷۱-۱۷۲) کلالی در این مورد بیان کرده است: «بیچاره مردم را به جز عوام‌فریبی و تظاهر دیگر کار و عمل در کار نیست و برای آنکه زمینه برای کلیه اصلاحات اجتماعی و عمران و آبادی حاضر است دکتر مصدق در این باب قدمی برنداشته و برنخواهد داشت جز هوچیگری و عوام‌فریبی متاعی ندارد» (کلالی، ۱۳۸۲: ۲۰۱). او معتقد است حتی موضوع نفت نیز نقابی بر ناتوانی‌های مصدق در اداره کشور بوده است: «دکتر مصدق به جای اتخاذ تصمیمات اساسی، صرفاً به گذران وقت و سیاست‌های روزمره می‌پرداخت. او مسئله نفت را تنها برای فریب مردمی که از جریانات بی‌خبر و ناآگاه بودند، بلامتکلیف رها کرده بود و این وضعیت روز به روز وخیم‌تر می‌شد» (Kalali, 1982: 98). کلالی در همان زمان معتقد است رکود و بی‌عملی در اداره مملکت به این دلیل است که مصدق «سوءظن و تردید رأی و تلون بسیار دارند و نمی‌توانند تصمیم بگیرند کار مثبت بلد نیستند همه امور مملکت در حال رکود است» (Kalali, 1982: 141). وی بر این باور است که دکتر مصدق با حسن نیت ابداً وارد به کار مملکت‌داری نیست (کلالی، ۱۳۸۲: ۱۶۱). کلالی بر این باور است که «روش ایشان هم تا به حال هم کمیسیون‌بازی و فرار از مسئولیت و لوژ کردن مسئولیت بوده است هر کار هم که به ایشان عرضه شود و ناچار باشند تصمیم بگیرند فوری می‌گویند کمیسیون درست کنید و آنهایی که وارد به جریانات هستند خوب می‌فهمند که این کمیسیون بازی از ناتوانی و برای فرار از مسئولیت است که اگر بعدها ایراد و اعتراضی باشد گناه آن متوجه دیگران شود و دکتر مصدق کسی است که برای حسن شهرت و حفظ شهرت دریغ نخواهد داشت که صدها بی‌گناه را گناهکار قلمداد کند. در سیاست هم تقوی لازم است و خدا می‌داند راست می‌گوییم ابداً تقوای سیاسی ندارد» (کلالی، ۱۳۸۲: ۱۹۸).

این انتقادات کلالی به شخصیت مصدق روزبه‌روز بیشتر می‌شود به‌طوری‌که در روزنگار دوشنبه ۴ شهریور ۱۳۳۰ این‌گونه می‌نویسد:

«با آقای دکتر مصدق کار کردن بسیار مشکل است. سوءظن، مردد بودن، منفی‌بافی، تظاهر، عوام‌فریبی خودخواهی از صفات بارز ایشان است و کسی که پیوسته منفی‌بافی را دوست داشته است در کار مثبت نمی‌تواند تصمیم بگیرد و بسیار متزلزل است و به همین جهت با ایشان کار کردن خیلی مشکل است» (کلالی، ۱۳۸۲: ۱۶۴).

غلامحسین مصدق پسر دکتر مصدق از انتقادات فاطمی از دکتر مصدق می‌گوید:

امیر پیشداد هم بر این بی‌عملی مصدق تأکید دارد و نقدهای متحدین پیشین مصدق به عملکرد وی را ناشی از این می‌داند که مصدق جز در مسئله نفت و قانون انتخابات دنبال اصلاحی در کشور نبود و همین عدم برنامه‌ریزی و بی‌توجهی به مسائل داخلی سبب شده بود در مقابل فشار غربی‌ها نتواند اقدام مؤثری انجام دهد. پیشداد این انتقادات را از زبان خلیل ملکی و اعضای حزب زحمت‌کشان بیان می‌کند. البته مصدق در پاسخ به این نقدها و بی‌عملی‌اش در اصلاحات داخلی چنین می‌گوید: «من این کار را نکردم برای اینکه می‌دانستم که اگر دست به چنین کاری بزنم، نیروی ما، یعنی نیروی ملت ایران، در مقابل دشمن پراکنده خواهد شد. برای اینکه شما به منافع هر گروهی که دست بزنید، مسلماً صدای آن‌ها علیه دولت برخورد آمد و این چیزی است که دشمنان خارجی مملکت آرزو دارند».

اما اعضای حزب زحمت‌کشان و نیروی سوم بر این باور بودند که این توجیه مصدق غیرقابل‌پذیرش است چرا که: «ملت ایران را برای مدت درازی فقط برای ملی کردن صنعت نفت یا اصلاح قانون انتخابات نمی‌توان به حالت بسیج و آماده‌باش نگاه داشت» بلکه «باید به خواست‌ها و مطالبات بخش‌ها و قشرهای اجتماعی مختلف که این نهضت را حمایت و پشتیبانی می‌کنند، توجه کرد. باید دید که چرا روستاییان تاکنون به نهضت ملی‌کشانده نشدند و این عین واقعیت بود. تا آن زمانی که این مسائل مطرح بود نهضت ملی فقط در

شهرهای بزرگ، پشتیبان و حامی داشت و در روستاهای ایران هیچ کس از ملی کردن صنایع نفت کوچک‌ترین سخنی نمی‌گفت».

امیر پیشداد بر این باور است که علت شکست نهضت ملی‌شدن صنعت نفت در ۲۸ مرداد را نه قوت نیروی استعمار و خارجی که ناامیدی مردم از برآورده‌شدن خواسته‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی‌شان توسط دولت مصدق بود که در نتیجه آن پشتیبانی خود از مصدق را قطع کردند بر خلاف سی تیر که تا پای جان از سیاست‌های مصدق حمایت کرده بودند (پیشداد، ۱۹۸۴).

نتیجه‌گیری

مصدق شخصیتی اثرگذار در تاریخ معاصر ایرانیان است که گاهی و تا حد تقدس برای برخی از طرفدارانش پرستش می‌شود به‌طوری که شخصیت وی را بری از هر نوع نقص و انتقادی می‌دانند. این نوع نگاه به مصدق البته تنها نگاه نیست در نقطه مقابل این نگاه کسانی هستند (اغلب طرفداران سلطنت پهلوی) که منتقد یکسره اقدامات مصدق هستند و به دلیل مواضع مشروطه‌خواهانه مصدق که در مقابل قدرت مطلقه رضاشاه و محمدرضا شاه قرار می‌گیرد را با دیدگاهی منفی بیان می‌کنند. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که مصدق نه آن شخصیت سفید طرفداران است نه آن شخصیت کاملاً سیاه منتقدینش.

مصدق علی‌رغم خدمات ارزنده‌اش در ملی کردن صنعت نفت که سرآغاز حرکتی استقلال‌طلبانه و دنباله‌دار در خاورمیانه بود، پشت نقاب تأییدطلبی خود قرار گرفته و علی‌رغم همه تلاش‌ها، در کنار زدن نقاب ناتوان است. این نقاب و شخصیت نمایشی مصدق در کنار تلاش او برای جلب توجه، تحسین، کمال‌طلبی و... سبب شده فهم واقعی از شخصیت مصدق در اذهان ایرانیان شکل نگیرد هم اینکه فرصت تاریخی ایرانیان برای دستیابی به دموکراسی از دست رود که نتیجه آن کودتای ۱۳۳۲ و سقوط دولت وی بود. مصدق اگر بیش از حفظ ایمازش در اذهان مردم، بر بیان واقعیات با آنها تکیه می‌کرد شاید در حفظ دولتش که تحت شدیدترین تحریم‌ها بود موفق‌تر بود. حفظ تصویر ذهنی مصدق در اذهان ایرانیان سبب شد گاهی مصدق برای اقناع و همراهی مردم دست به اقدامات

خلاف قانون اساسی بزند و حتی از محبوبیت خود برای دستیابی به خواسته‌های غیرقانونی بهره ببرد یا حتی با ارائه تصویری غیرمعمول از خود (همانند پوشیدن پیژامه در جلسات رسمی، سر گذاردن بر شانه و کیل تسخیری و خوابیدن در جلسه دادگاه و غش کردن در مواقعی که با بحران رودررو می‌شود) سعی در جلب توجه و مهر مردم به خود بود تا احقاق حق.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

ORCID

Shohreh Pirani

<https://orcid.org/0000-0001-8287-2600>

Sajjad Sharifasgari

<https://orcid.org/0009-0001-5768-3792>

منابع

- ابتهاج، ابوالحسن، مصاحبه کننده حبیب لاجوردی، (۱۳۶۰)، «پروژه تاریخ شفاهی ایران»، کان، (۹ آذر)، <https://iranhistory.net/ebtehaj>.
- امینی، علی، مصاحبه سپهر ذبیح و هرمز حکمت، (۱۳۶۲) و (۱۳۶۵)، «بنیاد مطالعات ایران»، باریس، (بهمن و مهر)، <https://fis-iran.org/fa/oral-history/amini-ali>.
- امینی، علی، مصاحبه کننده حبیب لاجوردی، (۱۳۶۰)، «پروژه تاریخ شفاهی ایران»، (۱۲ آذر)، <https://iranhistory.net/amini-ali>.
- میرفطرس، علی، (۲۰۰۸)، *آسیب شناسی یک شکست*، کالیفرنیا: نشر کتاب.
- آزموده، حسین، مصاحبه ضیا صدقی، (۱۳۶۳)، «پروژه تاریخ شفاهی ایران»، لادفانس، (۴ فروردین)، <https://iranhistory.net/azmoudeh>.
- برزآبادی فراهانی، مجتبی، (۱۳۷۹)، *زندگی و افکار دکتر محمد مصدق*، تهران: اوستا.
- برزگر، ابراهیم، (۱۳۸۹)، «نظریه هورنای و روان شناسی سیاسی ناصرالدین شاه؛ از کودکی تا عزل نوری»، پژوهشنامه علوم سیاسی، دوره ششم، شماره ۱.
- پیراسته، مهدی، مصاحبه کننده حبیب لاجوردی، (۱۳۶۴)، «پروژه تاریخ شفاهی ایران»، باریس، (خرداد)، <https://iranhistory.net/piraste>.
- پیشداد، امیر، مصاحبه کننده ضیاء صدقی، (۱۳۶۲)، «پروژه تاریخ شفاهی ایران»، لوشن، (۱۳ اسفند)، <https://iranhistory.net/pishdad>.

- ترکمانی باراندوزی، وجیهه و چمنی گلزار، ساناز، (۱۳۹۳)، «پرسونا از دیدگاه زویا پیرزاد»، *بهارستان سخن* (ادبیات فارسی)، دوره ۱۰، شماره ۲۶، صص ۱۴۵-۱۶۲.
- تفضلی، محمود، (۱۳۵۸)، *مصدق، نفت، کودتا، تهران: امیرکبیر.*
- حجتی، ابوالمجد، (۱۳۸۳)، *مرد سال و سده و هزاره، تهران: سیمای فرهنگ.*
- خوشنام، الهام، (۱۳۹۲)، «گفته‌های ابراهیم گلستان در متن و حاشیه واقعه ۲۸ مرداد»، <https://p.dw.com/p/19SKc>.
- دولتشاهی، مهرانگیز، مصاحبه کننده شاهرخ مسکوب، (۱۳۶۳)، «پروژه تاریخ شفاهی ایران»، پاریس، (۸ خرداد)، <https://iranhistory.net/dowlatshahi>.
- رسولی پور، مرتضی، (۱۳۸۲)، *ناگفته‌های دولت دکتر مصدق، تهران: موسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران.*
- رضاقلی، علی، (۱۳۸۹)، *جامعه‌شناسی نخبه کشی، تهران: نشر نی.*
- زندیه، حسن و احمدی رهبریان، حسین، (۱۳۹۵)، «شهربانی و مدیریت بحران در دولت دکتر مصدق (۱۳۳۰-۱۳۳۲)»، *مطالعات تاریخ انتظامی*، دوره ۳، شماره ۱۱، صص ۱-۲۸.
- سیاسی، علی اکبر، (۱۳۹۹)، *نظریه‌های شخصیت یا مکاتب روانشناسی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.*
- شریف امامی، جعفر، مصاحبه کننده حبیب لاجوردی، (۱۳۶۱)، «پروژه تاریخ شفاهی ایران»، نیویورک، (۲۳ اردیبهشت)، <https://iranhistory.net/sharif-emami>.
- شولتز دوان و سیدنی الن شولتز، (۱۴۰۰)، *نظریه‌های شخصیت، ترجمه یحیی سیدمحمدی، تهران: ویرایش.*
- طاهری، سیدمهدی، (۱۳۸۹)، «روان‌شناسی سیاسی شخصیت محمدرضا پهلوی با تکیه بر نظریه کارن هورنای»، *جستارهای سیاسی معاصر*، دوره ۱، شماره ۲، صص ۶۵-۸۵.
- فدائی، فرید، (۱۳۸۱)، *یونگ و روانشناسی تحلیلی او، تهران: دانژه.*
- کاتوزیان، همایون، (۱۴۰۱)، *مصدق و نبرد قدرت، تهران: انتشارات رسا.*
- کریمی گیلایه، یاسر، برومنداعلم، عباس، و فیضی، کیومرث، (۱۳۹۸)، «مقایسه کنش سیاسی محمد مصدق و جمال عبدالناصر در مواجهه با استعمار: شباهت‌ها و تفاوت‌ها»، *پژوهشنامه تاریخ اسلام*، دوره ۹، شماره ۳۶، صص ۸۷-۱۱۲.
- لاجوردی، حبیب، (۱۳۸۳)، *خاطرات امیر تیمور کلایلی، بتزدا، مریلند: مرکز مطالعات خاورمیانه دانشگاه هاروارد.*

- لاندین، رابرت ویلیام، (۱۴۰۰)، *نظریه‌ها و نظام‌های روانشناسی (تاریخ و مکتب‌های روانشناسی)*، ترجمه مهدی سیدمحمدی، تهران: ویرایش.
- لوئیس، ویلیام راجر و جیمز بیل، (۱۳۶۸)، *مصدق، نفت و ناسیونالیسم ایرانی*، ترجمه عبدالرضا هوشنگ مهدوی، تهران: فرهنگ نشر نو.
- مکی، حسین، (۱۳۷۸)، *کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲*، تهران: علمی.
- نجمی، ناصر، (۱۳۷۷)، *دکتر مصدق بر مسند حکومت*، تهران: نشر پیکان.
- هورنای، کارن، (۱۴۰۰)، *عصبانیت‌های عصر ما*، ترجمه ابراهیم خواجه نوری، تهران: نگاه.
- یزدانیان، مسعود، (۲۰۲۰)، *دکتر محمد مصدق دمکراتی مستبد*، لندن: نشر مهری.

References

- Boeree, Dr. C. George, (1997), "Karen Horney", [https:// webpace. ship. edu/cgboer/horney.html](https://webpace.ship.edu/cgboer/horney.html). (accessed January 9, 2025).
- Broady, Timothy, (2015), "The Carer Persona: Masking Individual Identities", *Persona Studies*, No. 1, PP. 65-75.
- Coolidge, Frederick et al., (2001), "On the Relationship between Karen Horney's Tripartite Neurotic Type Theory and Personality Disorder Features", *Personality and Individual Differences*, Vol. 30, 1387-1400.
- Corner, J, (2000), "Mediated Persona and Political Culture: Dimensions of Structure and Process", *European Journal of Cultural Studies*, Vol. 3, No. 3, 386-402.
- Giles, David, (2020), "A Typology of Persona as Suggested by Jungian Theory and the Evolving Persona Studies Literature", *Persona Studies*, No. 6, PP. 15-29.
- Horney, karen, (2013), *Our Inner Conflicts: A Constructive Theory of Neurosis*, London: Routledge.

- Kalali, Amirteymour, Interview by Habib Ladjevardi, (1982), *Memoirs of M. E. Amirteymour Kalali*, Center for Middle Eastern Studies of Harvard University.
- Lee Sigelman, (2001), "The Presentation of Self in Presidential Life: Onstage and Backstage With Johnson and Nixon", *Political Communication*, vol18,no1 1-22.
- Marshall, P David, (2014), *Celebrity and Power: Fame in Contemporary Culture*, U of Minnesota Press.
- Marshall, P. & Barbour, Kim, (2015), "Making Intellectual Room for Persona Studies: A New Consciousness and a Shifted Perspective", *Persona Studies*, No. 1, PP. 1-12.
- Mayer, John & Leichtman, Michelle, (2012), "Saddam Hussein is "Dangerous to the Extreme": The Ethics of Professional Commentary on Public Figures", *Psychology of Popular Media Culture*, No. 1, PP. 3-22.
- Nettmann, Raymond W & Van Deventer, (2013), "The Relationship between Enneagram Type and Karen Horney's Interpersonal Trends Measured as Compliance, Aggression and Detachment", *The Enneagram Journal (International Enneagram Association)*, Vol. 6, No. 1, P. 41.
- Post, J. M. (Ed.), (2003), *The Psychological Assessment of Political Leaders: With Profiles of Saddam Hussein and Bill Clinton*, University of Michigan Press.
- Rezaei Bajestani, Mahdi, Ebrahim Barzegar & Hossein Salimi Bajestani, (2015), "Political Psychology of Dr. Mohammad Mosaddeq with an Emphasis on Horney Theory", *The Social Sciences*, Vol. 10. PP. 2249-2255.
- Roosevelt, Kermit, (1979), *Countercoup: The Struggle for the Control of Iran*, New York: McGraw-Hill.

In Persian

- Amini, Ali, Interview by Habib Lajvardi, (1981), “Iranian Oral History Project”, Paris, (3Dec), <https://iranhistory.net/amini-ali/>. [In Persian]
- Amini, Ali, Interview by Hekmat, Hormoz & Zabih, Sepehr, (1983 & 1986), *Foundation of Iranian Studies*, Paris: (Jan & Sep), <https://fis-iran.org/oral-history/amini-ali>. [In Persian]
- Azmoudeh, Hossein, Interview by Ziya Sedghi, (1984), “Iranian Oral History Project”, *La Défense*, (24 march), <https://iranhistory.net/azmoudeh>. [In Persian]
- Barzegar, E, (2010), *Karen Horney Theory and Political Psychology of Nasir Al-din Shah: From Childhood to the Removal of Noori from the Office*, Research Letter of Political Science, Vol. 6, No. 1. [In Persian]
- Dolatshahi, Mehrangiz, (1984), Interview by Shahrokh Meskob, “Iranian Oral History Project”, Paris, (May 29), <https://iranhistory.net/dowlatshahi>. [In Persian]
- Duane P. Schultz & Sydney Ellen Schultz, (2021), *Theories of Personality*, Yahya Seyed Mohammadi, Tehran: Virayesh. [In Persian]
- Ebtehaj, Abolhassan, (1981), Interview by Habib Ladjevardi, “Iranian Oral History Project”, Caen, (30Nov), <https://iranhistory.net/ebtehaj>. [In Persian]
- Fadai, Farbod, (2002), *Carl Gustav Jung the Founder of Analytical Psychology*, Tehran: Danjeh Pub. [In Persian]
- Horney, Karen, (2020), *The Neurotic Personality of Our Time*, Ebrahim Khajeh Noori, Tehran: Negah. [In Persian]
- Karimi Gilayeh, Yaser, Boroumand Alam, Abbas, & Feizi, Kyoumars, (2020), *Comparison between Political Action of Mohammad Mosaddegh*

and Jamal abd al_nasir Encountering the Colonization: Similarities and Differences, Research Journal of Islamic History, Vol. 9, No. 36, PP. 87-112. [In Persian]

- Katouzian, Homa, (1993), *Musaddiq and the Struggle for Power in Iran*, Tehran: Rasa Pub. [In Persian]
- Khoshnam, Elham, (2013), "Ebrahim Golestan's Statements in the Text and Margins of the August 28 Incident", [https:// p.dw. com/ p/19SKc](https://p.dw.com/p/19SKc). [In Persian]
- Lundin, Robert W, (2020), *Theories and Systems of Psychology*, Yahya Seyed Mohammadi, Tehran: Virayesh. [In Persian]
- Makki, Hossein, (1999), *Coup of 28 Mordad*, Tehran: Elmi. [In Persian]
- Pirasteh, Mehdi, Interview by Habib Ladjevardi, (1985), "Iranian Oral History Project", Paris, <https://iranhistory.net/piraste>. [In Persian]
- Pishdad, Amir, Interview by Ziya Sedghi, (1984), "Iranian Oral History Project", Lucien, (3March), [https:// iranhistory. net/ pishdad](https://iranhistory.net/pishdad). [In Persian]
- Rasoulipor, Morteza, (2003), *Unsaid Things from Dr. Mossadegh's Government*, Tehran: Institute of Contemporary History of Iran. [In Persian]
- Sharif-Emami, Jafar, Interview by Habib Ladjevardi, (1982), "Iranian oral History Project", New York, (13 May), <https://iranhistory.net/sharif-emami>. [In Persian]

- Rezaei Bajestani, Mahdi, Ebrahim Barzegar & Hossein Salimi Bajestani, (2015), "Political Psychology of Dr. Mohammad Mosaddeq with an Emphasis on Horney Theory", *The Social Sciences*, Vol. 10. PP. 2249-2255. [In Persian]
- Siasi, Ali Akbar, (2020), *Theories of Personality, or, Schools of Psychology*, Tehran: University of Tehran Press. [In Persian]
- Taheir, Seyed Mahdi, (2011), "Political Psychology of Mohammadreza Pahlavi Based on Karen Horney's Theory", *Jostaha-ye-Siasi-ey Moaser*, Vol. 1, No. 2, PP. 65-85. [In Persian]
- Torkamani Barandoozi, W., & Chamani Golzar, Sanaz, (2014), "Persona" from Zoya Pirzad, Point for View, *Persian Literature* (Baharestan Sokhan), Vol. 10, No. 26, PP. 145-162. [In Persian]
- Zandieh Hasan, & Ahmadi Rahbarian, Hossein, (2017), "Shahrbani and Crisis Management in Mosaddiq Government (1951-1953)", *Policing History Studies*, Vol. 3, No. 11, PP. 1-28. [In Persian]
- Rezagholi, Ali, (2022), *Sociology of Elitist*, Tehran: Nashr-e Ney. [In Persian]
- Wm. Roger Louis & James A Bill, (1988), *Musaddiq, Iranian Nationalism and Oil*, Mahdavi Abdul Reza Hoshang & Bayat Kaveh, Tehran: Farhang-e Nashr-e No. [In Persian]
- MirFetros Ali, (2008), *The Pathology of a Failure*, California: Nashr-e Ketab. [In Persian]
- BarzAbadi Farahani, Mojtaba, (2000), *The Life and Thoughts of Dr. Mohammad Mosadegh*, Tehran: Avesta. [In Persian]
- Hojjati, Abolmajd, (2004), *Man of the Year, Century and Millennium*, Tehran: Simay-e Farhang. [In Persian]

- Najmi, Naser, (1998), *Dr. Mossadegh on the Seat of Government*, Tehran: Peykan. [In Persian]
- Yazdanian, Masod, (2020), *Dr. Mohammad Mossadegh is an Autocratic Democrat*, London: Mehri. [In Persian]
- Tafazoli, Mahmod, (1979), *Musaddiq, Oil and Coup*, Tehran: Amirkabir. [In Persian]

استناد به این مقاله: پیرانی، شهره و شریف‌عسگری، سجاد، (۱۴۰۳)، «بررسی کنش سیاسی مصدق بر اساس نظریه شخصیت‌نمایشی و مهرطلب»، پژوهش‌های راهبردی سیاست، دوره ۱۳، شماره ۵۱، ۴۱-۸۰.

DOI: 10.22054/QPSS.2023.76479.3329

Quarterly of Political Strategic Studies is licensed under a Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 International License